

Tehetségdefiníciók

Dr. Tóth László

A tehetségnek (és szinonimáinak) több mint 100 definíciója létezik. Ezeket 4 nagy csoportba lehet sorolni. Az első kettő pszichológiai konstrukciókra utal, a harmadik a teljesítményre összpontosít, a negyedik pedig a környezetre. Jelentőségük abban áll, hogy irányít szabnak a kutatásnak és a gyakorlatnak. A következőkben ezt a négy definíció-csoportot mutatjuk be.

Vonásorientált definíciók

A vonásorientált megközelítés legprominensebb képviselője Lewis M. Terman (1877–1956). Terman úgy hitte, hogy az intelligencia genetikailag meghatározott, és ezért az élet folyamán nem változik. Az ennek az igazolására indított nagy volumenű kutatás azonban más eredményeket hozott. Kiderült, hogy az intellektus és a teljesítmény távolról sem korrelálnak tökéletesen. Terman két évvel a halála előtt kénytelen volt elismerni, hogy a kiváló képesség realizálása jelentős mértékben a környezeti személyiségfaktorokon múlik. Termannak az intelligenciát örökletes vonásnak tekintő felfogása – módosított formában – az 1972-es Marland-féle tehetségdefinícióban is megjelenik.

Tehetséges gyermekek azok, akik kiváló képességeik révén kiemelkedő teljesítményre képesek. Ezeknek a gyerekeknek a normál iskolai programot meghaladóan differenciált oktatási programra és gondozásra van szükségük ahhoz, hogy realizálni tudják mindazt, amivel a társadalomhoz és önmaguk épüléséhez hozzájárulhatnak.

A kiemelkedő teljesítményre képes gyerekek azok, akik a következő területek bármelyikén kinyilvánított teljesítménnyel vagy potenciális képességgel rendelkeznek: 1. Általános intellektuális képesség; 2. Specifikus tantárgyi képesség; 3. Kreatív és produktív

gondolkodás; 4. Vezetési képesség; 5. Vizuális és előadóművészet; 6. Pszichomotoros képesség.

Ebben a definícióban legalább két új elem van: az intelligencián kívül a kiemelkedő képesség egyéb területeire is kiterjed, továbbá az azonosítás kritériumaként a teljesítményt és a képességet egyaránt elfogadja. Egy szót sem szól viszont a nem kognitív jellegű faktorokról (pl.: a motivációról), és nem részletezi a tehetség különböző formáit sem.

A vonásorientált definíciók csoportjába sorolható a Gardner-féle többféle intelligenciára, illetve vonásra vonatkozó elképzelés is. Mégis Gardnernek az a gondolata, hogy a tehetség a veleszületett képességekből és a megfelelően támogató környezettel való interakcióból származik, már túlmutat a Terman-féle megközelítésen. A vonásorientált irányzat a tehetség jellemzőiről és a tehetségek fejlődésének a feltételeiről való tudásunkat kibővítette, és a tehetséges emberek teljesítményének jobb megértéséhez vezetett. Végső soron ezek azok az alapok, amelyek révén ma eredményesebb eszközökkel tudjuk oktatni a tehetségeseket.

Kognitív modellek

A kognitív definíciók a gondolkodásra, az emlékezetre és más megismerési folyamatokra összpontosítanak. Ez a megközelítés Piaget munkásságával vette kezdetét. A kognitív megközelítés a feladatra irányul, a mentális képességek megállapítására általánosan használt feladatok teljesítésén keresztül próbálja az információfeldolgozás összetevőit megragadni.

Ennek a megközelítésnek az egyik kiemelkedő képviselője Sternberg. Intelligencia-felfogásának központi eleme a feladat újszerűségének belátása és az erre való reagálás. Szerinte a belátás három elkülönülő, de egymással összefüggő pszichológiai folyamatból áll: (1) szelektív kódolás, aminek a révén a releváns információk kiemelkednek az irrelevánsak közül, (2) szelektív kombináció, amelynek a révén a releváns információk újszerűen és produktív módon kombinálódnak, (3) szelektív összehasonlítás, aminek a révén a friss információk újszerű módon kapcsolódnak össze a régi információkkal. A belátásos teljesítmény az ismeretszajátítási és a problémamegoldási készségekben mutatkozik meg, tehát ezek a tehetség mutatói. Minél jobb ezekben az egyén, annál nagyobb intellektuális tehetséggel rendelkezik. Az információfeldolgozás helye szerint Sternberg háromféle tehetséget különböztet meg: analitikust, szintetikus és gyakorlatit.

Egy másik ígéretes, de még nem teljesen kidolgozott megközelítés Rüppell-től származik.

Szerinte a tehetségesek gondolkodását csak egy komplex információfeldolgozási modell segítségével lehetne megmagyarázni, amit a „QI az IQ helyett” szlogennel összegezzük. A QI az információfeldolgozás minőségét (Quality of Information Processing) jelenti. Rüppell azzal érvel, hogy a komplex kreatív problémamegoldás jóval túlmutat a gondolkodás és a felidézés normál szintjén, hiszen rendkívüli gondolkodási készségeket és belátást igényel.

A kognitív megközelítés többnyire megmaradt az elmélet szintjén, az empirikus igazolás egyelőre várat magára. Emiatt mostanáig nem sokban járult hozzá a tehetség definíciójához, a tehetséges egyének azonosításához illetve a tehetségfejlesztő programok készítéséhez. A jelenleg folyó munka és az e terület iránti érdeklődés alapján azonban úgy tűnik, hogy ha ez a megközelítés „beérik”, akkor minden bizonnyal a tehetségdefiníciókra is pozitív hatással lesz.

Teljesítményorientált modellek

A legnagyobb hatású szerző ebben a kategóriában kétségkívül Renzulli, aki az 1978-ban írt „Mi teszi a tehetséget?” (What makes giftedness?) című nagy hatású cikkével hosszú távra megszabta a kutatás irányát. Renzulli kimutatta, hogy a tehetségnek legalább három összetevője van: (1) az átlagon felüli képesség, (2) a feladat iránti elkötelezettség és (3) a kreativitás. Ezt a három változót hozta össze az ún. háromgyűrűs modellben. Szerinte a kiemelkedően produktív emberek ezzel a három vonással jellemezhetők. Renzullinak ezzel a megközelítéssel az volt a szándéka, hogy megfelelően azonosítsa és gondozza a tehetséget. A tehetség összetett képződményként való felfogása az egyik legjobb definíciónak tekinthető.

Renzulli modelljét Mönks fejlesztette tovább. Ez a modell egy személyiségtriászból és egy környezeti triászból áll. A feladat iránti elkötelezettség helyébe a motiváció lépett, amely magában foglalja a feladat iránti elkötelezettséget, valamint a kockázatvállalást, a kilátást, az anticipációt és a tervezést is. Továbbá a meglehetősen liberális átlag feletti képesség kritériumát a kiemelkedő intellektuális képességgel helyettesítette, mert szerinte a tehetség a képességtartomány felső 5-10%-ába tartozók sajátja, szemben a Renzulli által felvetett 15-25%-kal. Az új triász a családot, az iskolát és a kortársi csoportot is magába foglalja, tehát mindazokat a fő szociális területeket, amelyben a gyermek és a tinédzser felnő. A tehetség megjelenése és fejlődése nagymértékben függ a támogató környezettől. A szellemi társak vagy a fejlődés szempontjából egyenrangú személyek fontos emberek,

akikre szükség van az egészséges szociális és pszichológiai fejlődés szempontjából. Minden gyermeknek szüksége van társakra, akikkel interakcióba léphet, és akitől tanulhat. Nincs ez másként a tehetségeseknél sem.

A teljesítményorientált modellek előnye nemcsak abban áll, hogy bennük a tehetségek azonosítása és oktatása elválaszthatatlan egységet képez, hanem abban is, hogy felhív-

ják a figyelmet a teljesítmény mögött álló folyamatokra, továbbá elismerik, hogy a velünk született emberi potenciál realizálását a nem intellektuális tényezők is befolyásolják.

Szociokulturális – pszichoszociális modellek
Mint ahogy korábban már jeleztük, a szociális mikrokörnyezet (a család, az iskola és a társak) hatással vannak az ember fejlődésére. A Mönks-féle – a személyiségtriász és a környezeti triász kölcsönhatásán alapuló – tehetségmodell (Triadic Interdependence Model of Giftedness) csak részben tekinthető pszichoszociális modellnek, mert a mikrokörnyezetet magába foglalja, de a makrokörnyezetet nem. Nyilvánvaló azonban, hogy a makrokörnyezet is nagy hatással van minden egyes egyén fejlődésére. A gazdasági helyzet, a politikai szemlélet, a kulturális értékek és hiedelmek mind befolyásolják az ember fejlődését, így a tehetségesek fejlődését is. Ez az irányzat bizonyos mértékben az „ontogenetikus stabilitás” ellentéte. A szociális tanuláselmélet szélsőséges képviselői egészen odáig merészkednek, hogy a tehetséges viselkedés teljesen tanult.

Tannenbaum szerint a kiemelkedő teljesítmények létrehozásában a következő öt faktor játszik szerepet: (1) általános képesség, (2) speciális képesség, (3) nem intellektuális tényezők, (4) környezeti tényezők, (5) véletlen

tényezők. Tannenbaum ezeket a faktorokat csillag alakban rendezte el, innen a neve: csillagdefiníció. Hogy kit tekintünk tehetségesnek, azt a társadalom dönti el. Társadalmi szempontból különbséget tehetünk a „hiány tehetségek”, „többlet tehetségek”, „kontingens tehetségek” és a „rendhagyó tehetségek” között. A társadalomnak mindig megvannak a kritériumai arra, hogy milyen teljesítmény alapján minősít valakit tehetségesnek.

A tehetséget nem minden társadalomban tekintik prioritásnak a gyermekek iskoláztatásában. Végeredményben a politikusok döntenek el, hogy egyáltalán legyenek-e tehetségfejlesztő programok, és ha igen, milyen mértékben. Így a szociokulturális, illetve a politikai nézőpont tulajdonképpen azt emeli ki, hogy a tehetség meghatározása a mindenkori helyzettől és a tehetségesek ellátásához rendelkezésre álló feltételektől függ.

Felhasznált irodalom:

Mönks, F. J., Mason, E. J. (1993): *Developmental theories and giftedness*. In: Heller, K. A., Mönks, F. J., Passow, A. H. (Eds.), *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*, Oxford: Pergamon Press. 89–101.
(A szerző a Debreceni Egyetem, Pedagógiai-Pszichológiai Tanszékének docense.)

Arany Jánosra emlékezve

„Hogy a föld körén bolyongtam, / Egy bárázdát én is vontam... / ...A jövőndő nemzedék, / Mely se kérde tén, se tudja, / Nem is igen lesz rá gondja: / Hogy itt éltem, s a tömegben / Én is lantot pengettem.”

Honnan és hová? című versét kétkedő gondolattal zárta a szerény génusz, Arany János, s hogy aggodalma mennyire alaptalan volt, ma már mindenki tudja. Születésének 190., halálának 125. évfordulója alkalmából az elmúlt év végén emléke előtt tisztelegtek Nagykőrösön, ahol 1851-60-ig, a gimnázium nagyra becsült magyar, görög, és latin szakos tanára volt. A 450 éves gimnázium 90 évvel ezelőtt vette fel a nevét, de általános iskola, múzeum, művelődési központ és park is őrzi emlékét a városban.

A költőre emlékezve Országos Emlékbeszédíró versenyt írt ki az Arany János Református Gimnázium a Magyar Irodalmi Hagyományápolók Országos Egyesületének támogatásával. Országos Szavaloversenyt szervezett a Kossuth Lajos Általános Iskola szintén az egyesület támogatásával; illetve regionális balladamonddó versenyt hirdetett a helyi Arany János Társaság. Közös városi megemlékezés is volt a református templomkertben Arany János és a vén gulyás szobránál, Kisfaludy-Stróbl Zsigmond alkotásánál.

A szavaloversenyre Erdélyből és a Vajdaságból is érkeztek versmondók. Hétévestől hetven évesig minden korosztály jelen volt a versenyen, amelyet egy egész napos ünnepi műsor ölelt át, művészeti zenés és verses előadásától egészen a fáklyás felvonulásig az Arany-szoborhoz. A nap kiemelkedő eseménye a szavaloverseny volt, ahol hat korcsoportra osztva 50 általános iskolás, 89 középiskolás, és 6 felnőtt versenyző adta elő legkedvesebb Arany-művét. A sok tehetséges versenyző gyakran elkápráztatta a zsűrit, megnehezítve annak munkáját. Jó volt látni, hogy a gyermekek számára mekkora örömet nyújt a vers, a líra, és milyen hitelesen tolmácsolják a költő gondolatait. „Higgy a versnek és mondd, mert a vers az, amit mondani kell!” – osztotta meg velünk Ágó Mónika kedvenc Kányádi Sándor idézetét. Amíg

a zsűri az elhangzott produkciók minőségét mérlegelte, addig a versenyzők részt vettek a városi ünnepségen. A zsűri értékelte a versenyzők szép tiszta beszédét, hibátlan versmondását, magabiztosságát, az egyéniségükhöz illő versválasztást, és hogy a vers mondanivalóján túl miként adták önmagukat a produkcióban. A különböző kategóriák győztesei: Oláh Krisztina (Nagykőrös), Urbán Johanna (Inárcs), Kovács Zsombor (Pécel), Szeleczki Dávid (Nagykőrös), Kiss Alexandra (Gyöngyös), Herman Flóra (Inárcs), Kaprielian Alexa (Dunaújváros), Lövész Dániel (Pécs), és a legjobb határon túli versenyző Ágó Mónika lett Szabadkáról. Az emlékbeszédírásban Herpai Vivien vitte el a pálmát.

Következő nap a Kerepesi úti temetőben, Arany síremlékénél az országos megemlékezésen a nagykőrösi Sipos Zsófia az emlékbeszédét mondta el, Kaprielian Alexa pedig verset adott elő. Így ért véget ez a szép megemlékezés nagy nemzeti költőnkről. A róla elnevezett helyi múzeumban állandó kiállításon tekinthető meg az a gazdag emléktárgy, amit pedagógus poétájáról őrzi Nagykőrös.

Józsa Sára
óvodapedagógus